

Viktoriánus szerzők, női fordítók: hazai napilapok női regényfordításai 1890–1910 között

A 19. századvégi magyar napi sajtóban megjelenő folytatásos angol regények fordítástörténeti vizsgálata hiányzó eleme az angol irodalom korabeli recepciójának. Bár sajtótörténeti irodalom rendelkezésünkre áll, a napilapokban megjelent angol szerzők magyarra fordított műveinek eddig csupán hiányos bibliográfiáit találjuk meg korábbi tanulmányokban. Az 1890-es évektől kezdődő hazai hírlapirodalom eme fontos területét azért is érdemes tanulmányozni, mert először a hazai recepciótörténetben, a külföldi – főként angol – szenzációirodalom szinte az eredeti megjelenéssel egyidejűleg került itthon is megjelenésre fordításban, nem a megszokott sok évtizedes késéssel. A dolgozat „Amica” (Sámi Lászlóné) és Rákosi Ida (Csepregy Ferencné) fontos fordítói tevékenységét vizsgálja a viktoriánus irodalom hazai terjesztésében. Fordított regényeik szerzői között sok női szerző volt: Mary E. Braddon, Rhoda Broughton, Florence Marryat, „Mrs. Alexander,” vagy Marie Corelli. Jelentősége e fordításoknak a nagyon széles, többszázazres korabeli olvasói elérés. Az 1890-es évek hazai hírlapirodalmának általános vizsgálata sok egyéb kutatáshoz is kapcsolódik: feltáratlan terület például a magazinregények olvasóinak irodalmi ízlése vagy a jogdíjak megállapítása, a fordítások szerzői tulajdonjogainak kezelése – ha ilyesmiről egyáltalán beszélhetünk. A folyóiratokban, napilapokban megjelenő angol regények közlését 1850–67 között Koch Katalin 1938-ban részben feldolgozta, majd Vattamány Viktória az 1868-1872 közötti időszakot, bár a napi sajtó nem volt része vizsgálatának. Az ezután következő korszak azonban még nagyrészt szintén feltáratlan a magazinregények vizsgálatát illetően.

Magazinkultúra a viktoriánus Angliában

A viktoriánus kor utolsó évtizedeiben az ugrásszerűen emelkedő regénykiadás a női szerzők műveinek megsokszorozódása és a magazinirodalom elterjedésének is köszönhető. Az 1820-as évektől népszerűvé váló, tipikus “három-kötetes” regénykiadás mellett egyre inkább elterjed a rövidebb, egykötetes

regény és a novellairodalom (Bényei 2024a, 292). A nagy számú londoni és nagyvárosi irodalmi magazin – *The Strand Magazine*, *The Contemporary Review*, vagy a *Nineteenth Century* és a *Blackwood's Edinburgh Magazine* – mellett a 19. század végén az iskolázott olvasóközönség számának emelkedése (köszönhetően az 1870-ben elfogadott kötelező elemi oktatásnak), a könnyebb, szórakoztató irodalom iránti érdeklődés, és a nagyobb kiadók közötti együttműködés miatt jelentősen megnövekedett az angol vidéki folyóiratok száma. A nagyvárosok mellett vidéken is megnőtt a magazinok száma. A lapkiadók és szerkesztők szindikátusokba szerveződve, egyre magasabb honoráriumok fejében közzétették olyan népszerű írók műveit, mint Wilkie Collins, Mary E. Braddon vagy Marie Corelli, párhuzamosan több magazinban is. Ezek a szerveződések mind nagyobb befolyást gyakoroltak az írók alkotói folyamatára, ám a kiemelkedő anyagi juttatások miatt az együttműködés mégis vonzó maradt az írók számára. A folytatások terjedelmét rendszerint az adott lap igényeihez igazították, nem ritkán még a fejezetcímeket is módosították (Law 2000, 198). Az 1873-ban megalapított „Fiction Bureau” kezdeményezője, William Tillotson Mary E. Braddon későbbi férjével, a laptulajdonos John Maxwell-lel együttműködve több vidéki magazint is kézben tartott (Law 2000, 65). A késő viktoriánus korban ily módon markánsan elkezdett szétválni az irodalmi színtér és a főként kommersziális okokból nyomtatott „penny fiction weeklies,” vagyis magazinirodalom. A regény kommercializálódásának számos oka volt: a magazinizáció nagyban hozzájárult a regények számának megsokszorozódásához. Ezzel párhuzamosan tovább nőtt a kereslet, ennek egyik fontos tényezője a már említett 1870-es, majd 1880-as oktatási törvény, amely biztosította a tömeges írni-olvasni tudást Angliában, és ezzel tovább növekvő olvasótábort teremtett. Növekedett az igény a szórakoztató szenzációirodalomra, aminek nyomán komoly vita bontakozott ki a kiadott művek színvonaláról (lásd Bényei 2024a, 292). A könnyű irodalom népszerűsége természetesen nem a viktoriánus korral kezdődött, a regény műfaja a kezdetektől önmagában hordozta a szórakoztatás könnyebb formáját. A 18. századi regényműfajok, például a gótikus regény – a szenzációregény előzménye – népszerűsége az 1760-as évektől töretlenül növekedett. A késő viktoriánus kor sajtó- és könyvtörténeti újdonsága a korábbi könyvkiadáshoz képest – és ezért is érdemes ezzel a korszakkal részletesebben foglalkozni –, hogy egy hallatlanul gazdag folyóirat- és magazinkereskedelemre hasonlóan gazdag könyvkereskedelem támaszkodott, kitermelve egy olyan műfajt, amely a legszélesebb olvasói réteg szórakoztatására íródott, soha nem látott eladási számokkal és megtermelt profittal.

Az 1870-es évektől Angliában a bulvár- vagy szenzációregényeket (mindkettő eredetije: sensation novel) az olvasók jellemzően „gyorsan” fo-

gyasztották. Ezek a többnyire magazinokban, folytatásban közölt művek az 1860-as évektől jellemzően olyan, tabunak számító témákat érintettek, mint a tiltott szerelem és illegitim házasság, bűntények, hamis identitás és identitásválság és egyéb, a társadalmi nyilvánosság számára láthatatlan, sötét titkok. A korabeli kritikusok a műfajt mulékony, sietve előállított és a tömegpiacra dobott terméknek titulálták, amely irodalmilag nem értékes, mert nem magas irodalom. A folyóiratos közlés újságon belüli közvetlen kontextusa, az egyéb, vegyes műfajú, kurrens hírek a környezetükben megjelenő korabeli történeteknek sajátos aktualitást és modern stílust is kölcsönöztek: a szenzációregény ily módon a korabeli eseményekre is reagált (lásd Mangham 2013, 5).

A sajtóban közölt folytatásos regény páratlan dialógust teremtett az olvasó és a szerző között: az olvasó közvetlenül reagálhatott a történetre, időnként befolyásolni is tudta a folytatást, a szerző az olvasók nyomására megváltoztathatta a történet végkifejletét – jó példa erre Charles Dickens *Szép remények* c. regényének alternatív befejezése író társa, Edward Bulwer-Lytton kérésére. Míg a század elején a brit kiadók még mindig elsősorban az elit olvasóközönség számára készült, limitált kiadású, drága műveket nyomtattak, a század végéhez közeledve már főként az olcsó, nagy példányszámban gyártott, széles olvasói rétegnek szánt termékek nyomtatása volt jellemző, mondhatjuk, hogy az „olvasás demokratizálódott” (lásd Law 2013, 179). Séllei Nóra így fogalmazza meg e regények sikerét és aktualitását:

A kortárs pszichohorrornak ezek sok szempontból előfutárai, olyan témákat vizsgálnak, hogy mi történik például olyankor, amikor valakit olyan mértékben manipulálnak, hogy elveszíti a józan ítélőképességét, tehát a gaslighting jelenségről ír 19. századi kontextusban. Rendkívül izgalmas, hogy ezekben a regényekben hogyan jelennek meg, sokszor nem is csak csíráiban, a mai populáris kultúra témái az identitás- és énkép konstruálástól akár a *Mátrix*ig (Séllei 2023, 6).

A viktoriánus szenzációregény és női szerzőinek újrafelfedezése az utóbbi néhány évben fontos területe a feminista kutatásoknak, példa erre az évfordulós The Mary Elizabeth Braddon Association megalapítása 2013-ban.¹ Haláluk után, az 1900-as évek első évtizedeitől a legnépszerűbb magazinirodalom szerzői – alább szó lesz róluk – gyorsan feledésbe merültek, mert a szenzációregényeket vulgárisnak, feledhetőnek és súlytalannak ítélte meg az irodalomkritika. A feledés oka lehet a megjelenés formája: a napilapokban, irodalmi magazinokban megjelenő folytatásos történetek kevésbé időtállóak. Bár nem

¹ Lásd <https://maryelizabethbraddon.com/>.

valószínű, hogy beszélhetünk azonos olvasótáborról, de okként merült fel az is, hogy a nőszerzők következő generációjának modernista regényei – Katherine Mansfield, Rebecca West és Virginia Woolf művei – elhomályosították és gyorsan elfeledetté tették a korábbi bulvárirodalmat (lásd Maunder 2004).

Magazinregények a hazai napilapokban

Az 1870-es évektől kezdve több magyar újság, napilap és magazin is elkezdett folytatásos regényeket közölni. A napilapok általában rendelkeztek irodalmi rovatokkal, amelyek egyre inkább igyekeztek lépést tartani a legújabb külföldi irodalommal. Míg a század első évtizedeiben jellemzőbb volt a francia és német nyelvű irodalom fordítása, a század közepétől például a francia tárcaregényeket egyre inkább az angol regény váltja fel (Bérczy 1858, 127). Többnyire szenzáció- és kalandregényeket vettek át, olvasótáboruk elsősorban az előfizetők tábora lehetett; a populáris, könnyen emészthető irodalom jellemezte a tipikus újságolvasó ízlését. A fordítók a művek címeit sokszor szabadon fordították, így a forrásszöveg megtalálása olykor kihívást jelent – de sokszor az eredeti angol szövegeket is álnéven vagy névtelenül közölték, ami szintén a műfaj velejárója lehet. A magyar újságokban visszatérő fordítói csapat dolgozik: nem mindig derül ki a fordító személye, bár ritkán a fordító neve megjelenik a könyv kiadásában. Sok angol regény hazai fordítója – mint például Frances Burney *Evelinája* vagy Bram Stoker *Draculája* – is ismeretlen. A legnagyobb napilapok, a *Pesti Napló*, *Pesti Hírlap* és a *Budapesti Hírlap* rivalizált egymással, példányszámuk fénykorukban a félmilliót is elérte. Tárcáikban jelentős mennyiségben közöltek angol műveket folytatásban, késő-viktoriánus szenzációirodalmat; ezek magyar megjelenése sokszor alig tért el időben az eredeti szöveg publikálásától.

A *Pesti Hírlap* 1879-ben indult, a Légrády Testvérek voltak a kiadók, főszerkesztője Légrády Károly. A lapra jellemző volt, hogy a tulajdonos szabta meg, mit hirdet, mit publikál. Emiatt a teljes szerkesztőség kilépett 1881-ben, és megalapította a *Budapesti Hírlapot*, amelynek kivált szerkesztősége nem akart tovább dolgozni a kormánypárti *Pesti Hírlap*-nak, és bár ellenzéki szellemiséget vallott, hirdette szellemi függetlenségét. A két lap innentől rivalizált egymással, és mindkettő igen magas példányszámot ért el. Irodalmi rovatukban többnyire angol regényeket közöltek folytatásban, kortárs bestseller-irodalmat; a művek nem egyszer még eredeti megjelenésük évében kerültek közlésre magyarul.

A *Budapesti Hírlap* könyvkiadóként is működött. Az irodalmi műveket kétféle módon tudták kiadni: először napi folytatásban, majd könyv

formájában. A 19–20. század fordulóján számos angol és amerikai regény és novella, például Charles Dickens, Edgar Allan Poe, Rudyard Kipling, Arthur Conan Doyle vagy H. G. Wells művei jelentek meg az irodalmi rovatokban. Az 1850-es években a *Pesti Napló* „Regénycsarnok” sorozata többek között olyan angol regények fordítását hirdette meg, mint William Makepeace Thackeray *Hiúság vására*, Edward Bulwer Lytton *My Novel* („Az én regényem”), Charles Dickens *David Copperfield* és *Pusztaház örökösei* című regényeit. A századfordulón a *Pécsi Napló*, a *Fővárosi Lapok* és a *Hölgyek Lapja* is folytatásos regényeket nyomtatott oldalain.

Az angol és a magyar lapokban megjelenő regények sorozatos kiadásának markáns különbsége volt, hogy míg a *Bolton Weekly Journal*, a *Glasgow Times*, a *Weekly Mail* vagy a *Penny Dispatch* hetilapok voltak, a magyar újságok, mint a *Pesti Hírlap*, a *Pesti Napló*, a *Budapesti Hírlap* napilapok voltak, amelyek nyomtatott példányszáma a több százezret, olykor a félmilliót is meghaladta.

Viktoriánus szerzőnők a magyar napilapokban: Mary Elizabeth Braddon, Florence Marryat, Marie Corelli

Mary Elizabeth Braddon (1835–1915) volt az első regényírónő, aki a Tillotson-féle szindikátussal (1873) szerződést kötött, és több regényét is megjelentette egyidejűleg vidéki lapokban (lásd Law 1997, 244–255). Mentora George Bulwer-Lytton volt. Eleinte „penny dreadful”-ok – olcsó ponyvaregények, rémtörténetek – kiadásával lett népszerű. Első regényét, a *The Trail of the Serpent*-et („A kígyó nyomában,” London: Ward and Lock, 1861, egy kötet) először könyvben, majd ezután sorozatos folytatásban jelentette meg a *Halfpenny Journal*-ben 1864 augusztusa és novembere között. De többi regénye jellemzően – köztük leghíresebb regénye, a *Lady Audley’s Secret* (1862) is (magyar fordítását nem találtam, de a 2000-ben készült filmes adaptáció magyar címe: *Lady Audley titka*) – először folytatásokban jelent meg és vagy egyidejűleg, vagy általában a következő évben könyvalakban (lásd Bassett 2020).² A regényt a *Budapesti Hírlap* említi, szerzőjét mint az „angol szenzációs irodalom nagymesterét” (*Budapesti Hírlap*, 1885. júl. 18, 5. old.) hivatkozza. A magyar olvasó először 1886-ban találkozhatott magyarul regényével: a *Pesti Hírlap* az *Egy go-*

² Az alább vizsgált fordítások eredetijének megtalálásához – ahol lehetett – segítséget nyújtott Troy J. Bassett 2020-ban készített adatbázisa (*At the Circulating Library: Victorian Fiction 1837–1901*), amely az 1837–1901 között többnyire magazinokban, majd regényformában is megjelent irodalmat gyűjti össze. Ezt az adatbázist használtam az eredeti regénycímek és – ahol ez lehetséges volt -- a szerzők azonosítására. Ahol nem sikerült a forrásszöveget azonosítani, ott nem tudjuk eldönteni az eredeti szerző nemét sem.

nosztevő történetét-t közölte folytatásokban (eredetije: *Henry Dunbar: The Story of An Outcast* (1864)).

Az 1870-es években a férje által irányított magazin szindikátus révén egyszerre több lapban is megjelentek Braddon folytatásos regényei. Ekkor már híres szerző volt, húsznál több regényt publikált, többek között saját magazinjában, a *Belgraviá*-ban, amely – az egyéb szokásos irodalmi műfajok mellett – folytatásos regényeket is közölt. Tillotson szindikátus-alapításának kezdetén kész regényeket kezdett folytatásokban közölni, később azonban ez a sorrend megfordult, és többnyire a lapok számára szerződött folytatásos közlésre a szerzőkkel. Lényegében Dickens gyakorlatát követve a folytatásos történetek komissziójában, a legnépszerűbb szerzők Tillotson megrendelésére írták folytatásos regényeiket: Wilkie Collins például 1878 júliusában szerződött Tillotsonnal, hogy 500 fontért írjon egy húsz epizódból álló történetet, amelyet nem kevesebb, mint tizenkét újság közölt párhuzamosan, és amelyet még öt olyan regénye követett, amelyek folytatásos közlésre készültek. Mint általában a folytatásos közléseknél, a könyvformátum megjelenésének ideje jellemzően az utolsó epizód környékére volt tervezve (lásd Law 1997, 254–255). Az angol magazinirodalom késő viktoriánus kori produktumának szelektált szeletét a hazai napisajtó szinte azonnal átvette, és fordításban közölte irodalmi rovatában. Braddon haláláig mintegy 70 regényt írt, milliós példányszámban adták el műveit és az 1920-as évekig 14 regényét fordították magyarra (Róna 1970, 1082–1083).

Florence Marryat (1833–1899) több, mint 60 regényével szintén termékeny írónőnek számított saját korában. 1894-ig ő is főként háromkötetes műveket publikált, utána regényei egy kötetben jelentek meg. Szencszioregényei mellett vámpírregénye, a *The Blood of the Vampire* („A vámpír vére,” 1897) tette igen népszerűvé a korabeli olvasók körében. 1886-ban a *Pesti Napló* amerikai szerzőnek titulálja, amikor *A múlt kísértete* című regényét beharangozza (l. *Pesti Napló*, 1886, december 25, n. p.). Bár vámpírregényét nem fordították magyarra, a *Pesti Hírlap* közölte *A mintaférj* (*Miss Harrington's Husband*, 1887) és *Hanna Stubs* (1897) c. műveit folytatásokban. 1895 júliusában a *Nemzet* már „nagynevű angol írónőnek” titulálja, amikor *Mindörökké* (*For Ever and Ever*, London: Bentley, 1866, 3 kötet) című regényének folytatásos közlését beharangozza, és „nagy meseszövő képességét s lélekelemző tehetségét” dicséri (*Nemzet*, 1895. július 10, n. p.). A *Magyarország* pedig 1900-1901-ben újabb regényét közölte, az *Egyetlen gyermekem* címmel.

Érdemes még megemlíteni Marie Corellit, a „korszak legolvasottabb és legjobban kereső” szerzőjét, aki „természetfeletti, gótikus, metafizikus és ezoterikus elemeket halmozó regényekkel hódított . . . de akit a kritikusok

soha nem vettek komolyan” (Bényei 224, 348). Írói karrierje jól példázza a háromkötetes viktoriánus regény alakulását: 1893-ig hét darab két- vagy háromkötetes regényt adott ki, utána kizárólag egykötetes történeteket, mintegy nyolc művet. A *Pesti Hírlap* 1898-ban (ápr. 2) kezdte el közölni *Ziska* (*Ziska: The Problem of a Wicked Soul*, 1 vol. Bristol: Arrowsmith, 1897) c. regényét (ford. G. M.), 1903. szeptemberében pedig az *Abszint* c. művét. 1901-ben a lap rekordként emlegeti, hogy egyik művét összesen 400 ezer példányban adták el a világon (1901. nov. 23).

Sámi Lászlóné Amica és Csepregyhyné Rákosi Ida, a napilapok női fordítói

Az 1870-80-as évektől kezdve a magazinkultúra – az angol sajtó gyakorlatát követve – határozottan a profitorientált lapkiadás és a tömegkultúra logikája felé toldott el. A kanonizált angol szerzők mellett egyre nagyobb számban kerültek közlésre olyan bulvárregények, amelyek mára kikerültek az irodalmi emlékezetből. A válogatás szempontjait részben az angol magazinkultúra szerkesztési gyakorlata határozhatta meg, mivel a magyar napilapok – miközben francia, dán, német, orosz és főleg magyar regényeket is közöltek folytatásokban – külföldi tudósítóik révén naprakészen követték az irodalmi trendek alakulását. Ha végignézzük a századvégi számokat, a „Regénycsarnok” rovatokban egyértelműen az angol folytatásos szenzációirodalom dominált: népszerűségével és eladást növelő erejével szemben a magas irodalomkritika befolyása csekélynek bizonyult. A szépirodalmi rovatok fordítói néha meg vannak nevezve: Huszár Imre, Varjas Károly, Szokolay Kornél, Rákosi Ida (Csepreghy Ferencné) és Amica (Sámi Lászlóné). A *Budapesti Hírlap* számára Amica készítette a legtöbb fordítást és valószínűleg ő dönthette el, mit szeretne lefordítani.

A *Pesti Hírlap* igyekezett minél nagyobb olvasóközönséget elérni: feleakkora méretben, de kétszer akkora terjedelemben jelent meg. Az 1880-as évek közepétől az 1920-as évekig több mint hatvan angol és amerikai regény vagy novella jelent meg folytatásban, sok hónapon át tartó közlésben. Más irodalmakból kevesebbet közölt a lap, de megjelent benne Turgenyev, Tolsztoj, Anatole France, Henrik Sienkiewicz egy-egy regénye is. 1914-től a magyar regények kezdtek el dominálni a tárcarovatában. Az angol regények válogatásának alapját – legalábbis a századforduló két évtizedében – láthatóan a közelmúlt bestsellerirodalma szolgáltatta, e szerzők jelentek meg az angliai lapokban is, többségük proflikus és populáris író volt. A *Budapesti Hírlap* hasonló hagyományt követve, naprakészen közölte az angol bulvárregény legfrisebb termékeit.

Sámi Lászlóné, lánykori nevén Király Janka 1830-ban született Debrecenben. Szinnyei József a nyelvtudásáról annyit ír, hogy „Már 16 éves korában folyékonyan olvasta Schillert, Goethét, Wielandot” (Szinnyei 1908, 115). A korabeli lapokban angol és francia regényfordításai jelentek meg, Amica álnéven fordított (férje után nevezte így magát, aki Amicus néven jelentette meg publicisztikáit). Első fordításáért egy aranyat kapott a *Vasárnapi Újság*-tól, ez indította el fordítói pályáján. Fordítói sikereiről Szinnyei azt írja, hogy „később különösen az *Ellenőr*, *Ellenzék* és más lapok számára annyi angol és francia regényt fordított le, hogy táblabíró fiának szép nagy házat vehetett rajta. Különösen férje halála (1881) után minden szórakozását a fordításban kereste” (Szinnyei 1908, 117).

Rákosi Ida 1850-ben született. Szinnyei annyit ír róla, hogy „a *Bud. Hírlapban* az angol regényeket fordította” (Szinnyei 1893, 277). Két regényt meg is nevez, a *Téli regét* (1891) és az *Ő-t* Henry Rider Haggard-tól (1888). Rákosi Jenő és Rákosi Szidi színésznő testvére, Csepreghy József író, publicista felesége volt, hamar megözvegyült. Férjezett nevén Csepreghy Józsefné – ahogy a fordításait jegyezte –, és a fordítások mellett a színház világában is szakértő volt. Ő alapította a *Divatújság*ot, színházi jelmeztervező és szabó volt, aki több színháznak, így az Operának, a Nemzetinek, a Király Színháznak, és a Népszínháznak is dolgozott. 1904-ben három lapnak is a szerkesztője: a *Divatújság*, *Patyolat*, *Gyermek-Divat*-nak (lásd *Budapesti Hírlap*, 1894. szept. 20, 11. old.). Testvére, Rákosi Jenő alapította a *Pesti Hírlapból* kiváló szerkesztőséggel együtt a *Budapesti Hírlap*-ot 1881-ben (1938-ig).

Mind Amica, mind Rákosi Ida jól ismerhették a korabeli viktoriánus irodalmat – talán előfizetői is voltak a legismertebb angol magazinoknak –, és úgy tűnik, kedvükre válogathattak, mely nekik tetsző történetet fordítják le magyarra a napilapok számára: legalábbis ezt sugallja a *Budapesti Hírlap*, amikor az *Aranyos pirula* című novellát beharangozza: „A holnap meginduló kis regényt Amica fordította, a kinek előkelő ízlése mindig a legszebbet és legjobbat választja ki az angol irodalom új termékei közül” (1899. február 26, 3. old.). Bár fordításaik terjedelmileg korlátozva voltak – attól függően, hogyan fértek bele a fordított fejezetek a lap által biztosított rovatba –, de sok fordítást készítettek, szövegeiket a korabeli olvasó élvezettel olvashatta.

A lap számára készített első fordítása – legalábbis ahol tudjuk, hogy ő készítette, nem névtelen a fordító – 1884. augusztus 24-én jelent meg. A folytatásos közlés egy hosszabb, többkötetes regény esetében sok hónapnyi újabb epizódot jelent, többször a következő évbe is átnyúlik a szöveg közlése. Amica legkorábbi fordítása *A doktor családja* c. egykötetes regény első epizódja volt, eredetije valószínűleg Jules Girardin *The Doctor's Family: or, The Fortunes*

of the Cartels. A Tale (London: Routledge, 1877). Négy évvel később, 1888. június 24-én *A vértanúság* a következő regény, amit ő fordít (szerzője talán S. L. Brand lehet, aki a *Dora: A Life Story*-t írta). Alig egy év múlva újabb regény jelenik meg fordításában, címe *Greyson Anna*. A regény beharangozásakor ismét a fordító saját választására utal a lap: „Az Amica által fordított regények eddig is általános tetszésben részesültek lapunk olvasóinál, és így elég arra utalnunk, hogy a „Greyson Anna” című Amica gonddal és mint felette érdekest választotta ki” (1889. július 3, 5. old.). A regény eredetije a *Sweet Anna Greyson* (London: William Stevens, 1888) című regény, szerzője Ellen Baseley, aki eleinte manchester-i újságokba kezdett folytatásos regényeket írni, majd egy háromkötetes regényt, a *Millicent's Children*-t (1883) publikálta. Később „Mignon” álnéven a *Family Herald*-ban jelentek meg történetei. A *Sweet Anna Greyson* a legnépszerűbb regénye volt: először ez a műve is a *Family Herald*-ban jelent meg 1887. november 26 és 1888. január 21. között, ezt követően könyvben is. 1896. aug. 28-án a *Budapesti Hírlap* a *Griselda* c. regényt harangozza be,³ amelyet aug. 29. és november 1. között közöl 61 epizódban. Amicáról pedig ezt írja:

egyszerű címével nem is sejteti a megkapóan szép mesét, a melyet egy fiatal leány alakja köré szőtt a genialis angol író, az Amica kedves írója, aki már annyi szépséget szerzett a *Budapesti Hírlap* közönségének. Különben már a fordító neve is záloga a regény szépségének és érdekes voltának, mert Amica valóságos művészettel tudja kiválasztani a világirodalom nagy tengeréből a legszebb és legértékesebb gyöngyöket. (1896. aug. 28, 8. old.)

A regényt nem közölték folytatásokban folyóiratban, a viktoriánus korban tipikus háromkötetes kiadásban jelent meg. Amicához közel állhattak a viktoriánus nőszerzők, és a nők sorsáról szóló történetek.

Vannak olyan regényfordításai is, amelyeket nem sikerült beazonosítani: *A jutalom* 1897 február), *Vezekelés* (1897 július), *A sors játéka* (1898 július), és az *Aranyos pirula* (1899 március). Ha hihetünk a címek alatt feltüntetett megjegyzésnek, mindegyik művet „angolból” fordította Amica.

Érdemes megjegyezni, hogy ugyanaz az Amica, aki ezek szerint szabadon választotta ki, melyik kortárs bulvárregényt fordítja le a lap számára, 1872-ben a *Vasárnapi Újság*ban még a magas irodalom olvasásának fontosságát hangsúlyozza a nőnevelésben. Kéri Katalin idézi Amicát az „Adalékok a hazai női olvasóközönség” c. tanulmányban:

³ A mű eredetije Alice Mangoldt Diehl – aki ezek szerint Amica egyik kedvenc szerzője volt – műve, a *Griselda: A Novel* (London: F. V. White, 1886).

a felületes nevelés következtében a nők nem szokták meg a komoly gondolkozást, ezért van, hogy az olyan könyveket, melyek nem csupán mulattatók, hanem tanuságosak is, kiállhatatlan unalmasnak találják. – Ezt a benyomást és ellenszenvet bajos legyőzni, de küzdeni kell ellene, mert az olvasás által a nemes élvezetek kiapadhatatlan forrásához jutnak. (Kéri 2014, 329)

Azokat a bestsellereket, melyeket Amica lefordított a *Budapesti Hírlap* számára, nem elsősorban a művelt női olvasóközönségnek szánhatta: inkább az újságolvasáshoz tartozó, elsősorban szórakoztató irodalomnak gondolta és a napilapok átlagolvasója számára válogatta a lefordítandó műveket.

A *Budapesti Hírlap* másik népszerű fordítója, Rákosi Ida (Csepregyhy Ferencné) legkorábbi fordítása a lap számára – bár a fordító neve csak az utolsó epizód után van feltüntetve – Henry Rider Haggard *Ő* (*She: A History of Adventure*, London: Longman, 1887, 1 vol.) című regénye, amely folytatásokban először a *Graphic* c. hetilapban jelent meg 1886. október 2. és 1887 január 8. között. A *Budapesti Hírlap* 1888. április végétől június 23-ig, 54 epizódban közölte a regényt. Haggard népszerű író volt a magyar olvasók körében, több művét is publikálták magyarul. Jellemzően gótikus kalandregényeket írt. Az *Ő* története Afrika belsejébe, egy elveszett királyságba vezeti hőseit, ahol Ayesha királynő uralkodik mindenek felett. A történet folytatását, a *The Return of She-t* (*Ayesha visszatér*) Esty Jánosné fordításában az *Uj idők* közli 1914-ben, szintén folytatásokban. Rákosi Ida következő fordítása 1888. november 7. és 1889. január 24-e között jelenik meg folytatásban, 77 epizódban, címe *A rokonok*. A szöveg forrását nem sikerült megtalálni. 1889. január végén kezdődik és áprilisban fejeződik be Wilkie Collins híres művének, a *Káin öröke*-nek a fordítása, összesen 76 epizódban. Talán az író ismertsége miatt az újság kivételesen jelzi az eredeti szerzőt és címet is. Az eredeti regény, *The Legacy of Cain: a Novel* ugyanabban az évben jelent meg a Chatto and Windusnál, három kötetben, mint a magyar fordítás, de az előző év elején nyolc angol magazin már közölte folytatásokban.

A magyarra fordított angol szerzők között fontos helyet foglalt el Wilkie Collins. Egy olvasói levélre válaszolva a *Pesti Hírlap* a szerző bemutatásakor műveit a „sensációs irodalom legkiválóbb termékei”-ként emlegeti (*Pesti Hírlap*, 1880. ápr. 6). Collins halála előtt így szólt a róla szóló tudósítás: „... igazán ijesztő módon élt a morfiummal. Oly adagokban használta e mérget, hogy más ember okvetlenül belehalt volna. Collins éveken át szenvedett köszvényben és idegbajban. Yates azt is fölemlíti [a *World* c. lapban], amit valószínűleg kevesen tudnak, hogy ugyanis Wilkie Collins veje volt Dickensnek” (*Pesti Hírlap*, 1889, szept. 19, 7. old.). Collinst a lap pár nappal később az „angol izgalmi regény egyik fő művelőjeként” emlegeti (szept. 24, 9. old.).

A *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Hírlap* rivalizálást jól jelzi, hogy a *Pesti Hírlap* Wilkie Collins *A kísértetes palota* című regényét már 1879. januárjában elkezdte közölni. Eredetije a *The Haunted Hotel*, amely először havi folytatásban a *Belgravia* c. folyóiratban 1878. június és november között, majd két kötetben a Chatto and Windus gondozásában 1879-ben, a magyar fordítás közlésének évében: a korai magyar megjelenés miatt biztos, hogy a fordító a folytatásos közlést használta forrásául. A március 4-i számban a regény befejezéséről ezt írják a szerkesztők: „Olvasóink bizonyára nem fogják tőlünk megtagadni azon bizonyítványt, hogy érdekesítő és élvezetes olvasmányt nyújtottunk a hírneves angol regényíró e művében” (*Pesti Hírlap*, 1879. márc. 4). 1880. március 20-án harangozza be a lap az újabb Wilkie Collins regényt, *A kísértet* címmel. A folytatásos közlés reklámja egyúttal a lapra való előfizetést is promótálja: „A *Pesti Hírlap*’ tömött alakja és apró betűkkel szedett cikkei folytán anyagilag is jóval többet közöl mint a nagy iven megjelenő lapok, s azért mégis a legolcsóbb napilap” (*Pesti Hírlap*, 1880. márc. 20, 5. old.). Az újság később is publikált Collins-tól regényt, például *A titokzatos hangot* (1882, ford. Zichy Kamilla), és *Aholt víz partján*-t (1887. decemberétől, eredetije: *The Guilty River*, 1886). Collins drámáit is fordították, színpadra is állították, példa erre a *Magdolna* c. darab, amelyet a *Pesti Hírlap* szerint Collins maga dolgozott át drámává regényéből (*The New Magdalen*, 2 kötet, Bentley, 1873).

Rákosi Ida következő fordítása 1890. március 6. és május 16-a között 70 epizódban jelenik meg a *Budapesti Hírlap*-ban. A *Doktor Kupido* cím alatt itt is megtaláljuk a szerzőt, Rhoda Broughton-t (eredetije: *Doctor Cupid*, London: Bentley, 1886, 3 kötet). Érdekes, hogy a lap beharangozó hirdetésében 2 kötetes regényt nevez meg forrásának: ez kérdésessé teszi, milyen későbbi kiadást használhatott a fordító. További fordításai a *Téli rege*, amely 1891-ben jelent meg folytatásokban (forrása ismeretlen), majd 1892 szeptemberében a *Férj és feleség* (lehetséges forrása Marie Connor *Husband and Wife. A Novel* (London: F. W. White, 1888) című, háromkötetes regénye). Újabb viktoriánus nőszerzőt fordít 1893-ban: mintegy 90 epizódban jelenik meg a *Sibilla* című regény fordítása. Szerzője „Mrs. Alexander” (álnév, eredeti neve: Annie French), a szöveg forrását a regény beharangozója megadja: *For His Sake, A Novel* (London: F. V. White, 1892). A hirdetésben Mrs. Alexanderről érdekes módon ezt írja a lap: „Mr. Alexander, nálunk jóformán ismeretlen, de Angliában ünnepelt írói név, kinek viselőjében olvasóink az elbeszélés művészetének egyik nagy mesterével és az emberi szív alapos ismerőjével fognak megbarátkozni. *Sibilla* című regényében egy leányszív történetét mondja el, mely egy adott szó martirijává lesz” (*Budapesti Hírlap*, 1893, február 24, 5. old.). Annie French Hector ír származású, népszerű írónő volt, évente publikálta műveit,

jellemzően szentimentális, domesztikus regényeket írt, nagy népszerűségnek örvendett a század végén.

A *Budapesti Hírlap* soron következő folytatásos regényét is Rákosi Ida fordítja, Frank Barret (eredeti neve Frank Davis) *A halál torkában* című történetet, 1893 szeptemberétől, összesen 78 epizód terjedelemben.⁴ 1900. áprilisában harangozza be a *Budapesti Hírlap* újabb angol regény megjelenését Rákosi Ida fordításában: *Egy rabszállító hajó regénye*, William Clark Russell-től (a szerző nevét is megadja a hirdetés). A fordítás forrása a *The Convict Ship* (London: Chatto and Windus, 1895, 3 kötet). Az április 10-én kezdődő folytatásos közlés 88 epizóddal július 10-én ér véget. A lap izgalmasnak ígéri az új történetet:

a regény érdekesség dolgában felülmulja a legtöbb modern regényt. Apotézisa ez az asszonyi hűségnek. Hősnője egy élet viharain és veszedelmein át törhetetlen hűséggel követi hősét, míg végre, mint fehér hajú öreg asszony, maga beszéli el változatos fiatalsága történetét unokáinak. A *rabszállító hajó* regénye bizonyára rendkívüli módon le fogja kötni az olvasó figyelmét. (*Budapesti Hírlap*, 1900. ápr. 8, 6. old.).

tengerészeti” regényeivel vált híressé: a sok éves tengerészeti szolgálat bőséges anyagot szolgáltatott történeteikhez, a tengeren töltött élet viszonyosságairól. Prolifikus szerző volt, több mint 50 regényt írt, leghíresebb regénye a *The Wreck of the Grosvenor* (1878). Lehet, hogy az újnak és populárisnak számító műfajból szeretett volna Rákosi Ida ízelítőt adni. Közel állhatott hozzá a hányatott sorsú főszereplő és narrátor Marian érzelmes története, aki álruhában kerül egy rabszállító hajóra, ahová követi szerelmét.

Rákosi Ida a következő évben kezdi el fordítani Arthur Conan Doyle *Duett* (1901) című korai kisregényét. A történet eredetije *A Duet with an Occasional Chorus* (London: Grant Richards, 1899). A fordító nevét az utolsó, 41. epizód végén találjuk. A szereplők neveinek gyakori magyarítására példa a történet végi levél írója, Mrs. Frank Crosse magyarra ültetése „Crosse Ferencné” névvel (a levél aláírója Maud Crosse).

Arthur Conan Doyle az 1790-es évektől vált ismertté és népszerűvé a magyar olvasó számára. A *Pesti Hírlap* több regényét is lefordította és folytatásokban közölte: olyan műveit olvashatta a magyar olvasó, mint a *Dilettáns detektív* (1898. február), *A kék gyémánt* (1903. február), *Rodney Stone*, (1904. június), vagy a *Sherlock Holmes kalandjai* (1905. november). 1912-ig a Légrádi Testvérek nyomdájában tíz kötetét találjuk könyvformában is kiadva. A *Bu-*

⁴ A szöveg eredetijét nem sikerült megtalálni.

dapesti Hírlap-ban Doyle-tól megjelent még folytatásokban a *Gerard brigadéros* (1897. szeptember) és *A koroskó kalandja*, (1899. október). A hírlap mindhárom művet könyvformában is kiadta, egy 1903-as hirdetésben az „Olvasmány az útra, szórakoztató regények” felhívással szerepelnek, olyan egyéb művek között, mint Frances Burney *Evelinája*, a fent említett William Clark Russell, Marion Crawford, Marie Corelli, Henry Rider Haggard vagy Anthony Hope művei (l. *Budapesti Hírlap*, 1903. július 29, 16. old.). Sem a *Gerard brigadéros* folytatásos közléséhez, sem *A koroskó kalandja* fordításához nem adja meg a lap a fordító nevét.

Rákosi Ida fordításában legközelebb az *Erzsébet levelei* jelenik meg, szerzőjét a lap ismeretlennek tünteti fel. Így harangozza be az újabb folytatásos regényt:

E regény angol munka, amelynek keretében egy tizenhét éves leány mondja el anyjának kalandjait, egy sereg kedves és érdekes levélben. A névtelenül kiadott könyv óriási feltűnést keltett Angliában, a hol mindez ideig nem sikerült az eredeti szerző kilétét fölfedezni. (*Budapesti Hírlap* 1902. június 9, 4. old.).

A történet Elinor Glyn első műve, az egykötetes levélregény eredeti címe *The Visits of Elizabeth* (London: Duckworth, 1900; előtte a *The World* c. hetilap közölte folytatásokban). 1904-re már ismert szerzővé válik, egy másik művét, az *Ambroszina elmélkedései*-t (*The Reflections of Ambrosine*, 1902) ugyanis így vezeti be a lap: „E regény éppoly bájos, elmés és lendületes, mint volt első regénye, az *Erzsébet levelei*, a mely remélhetőleg még kedves emlékezetében van olvasó közönségünknek” (*Budapesti Hírlap* 1904. június 8, 7. old.). Elinor Glyn romantikus és szenzációhajhász történeteket írt, sok fordulattal, a társasági élet bemutatásával. Novellái és regényei mellett az 1910-es évektől forgatókönyveket is írt. Az *Ambroszina elmélkedései* közlésénél nincs feltüntetve fordító, nem tudjuk, vajon Rákosi Ida fordította-e Elinor Glyn újabb történetét.

Rákosi Ida újabb fordítása 1902-ben ismét egy Henry Rider Haggard regény, a *Lizbet* (l. *Budapesti Hírlap*, 1902. okt. 31, 4. old.). A mű eredetije *Lysbeth: A Tale of the Dutch* (London: Longman, 1901), amely a könyv kiadása előtt folytatásokban megjelent a *Graphic* c. hetilapban, 1900. szeptember 1 és 1901. március 1 között. A történelmi regény a 16. századba, a „hallgatag herceg,” Orániai Vilmos korába viszi vissza az olvasót.

A korábban említett Marie Corelli művét 1902. okt. 31-én harangozza be a lap *Földi hatalom* címmel (eredetije: *Temporal Power*, 1902). A regényt úgy hirdeti a *Budapesti Hírlap*, mint amelynek a szerzőjét a közönség már jól ismeri: „Corelli kisasszony, kit a *Budapesti Hírlap* olvasóközönsége is igen kedvező-

en ismer, csaknem minden munkájával meglepi angol olvasóit” (l. *Budapesti Hírlap*, 1902. okt. 31, 4. old.). Coreellitől valóban közölt más műveket is az újság, például a *Hatalmas parány*-t (1902; *The Mighty Atom*, London: Hutchinson, 1896, 1 vol.). Rákosi Idát a hirdetés is említi mint a regény fordítóját: „E kiváló érdekességű regényt özv. Csepreghy Ferencné fordítja és tartalma bizonyára oly mértékben fogja lekötöni olvasóközönségünk figyelmét, mint az angolokét” (l. *Budapesti Hírlap*, 1902. okt. 31, 4. old.).

Ha összenézzük Amica és Rákosi Ida fordításait a napilapok számára, választási preferenciáikról sokat elárulnak a szerzők, a történetek főszereplői, és a fordított műfajok is. Azt látjuk, hogy szerettek nőszerzőket és női szereplők viszontagságos életéről szóló történeteket is fordítani, választásuk sokszor a férfírók esetében is hasonló témákra esett. Ugyanakkor szem előtt tartották, hogy népszerű írókat és könnyed műfajokat fordítsanak, kövessék az angol bestseller irodalmat. Amikor egy szerzőtől több regényt is fordítanak, valószínűsíthető, hogy az első fordított regény lelkes fogadtatásban részesült. Fordításaikat érdemes lenne szorosán is megvizsgálni, közelebbi képet kapni a stilisztikai sajátosságokról, fordításaik milyenségéről.

Konklúzió

Ha tüzetesen megvizsgáljuk a magyar fordításban, folytatásokban megjelent műveket a század végén, azt látjuk, hogy igen sok századvégi angol regényt lefordítottak a magyar napilapokban, méghozzá sokszor szinte azonnal átvéve az eredeti közlést. E bulvár-, kaland-, történelmi- vagy detektívregényeknek az olvasói a korabeli magyar napilapok előfizetői voltak, nem feltétlenül azok, akik a könyvformában kiadott regények vevői vagy olvasói. A könyvkiadás példányszámainál nagyságrenddel nagyobb példányszám miatt a folytatásban közölt irodalom szélesebb és vegyesebb összetételű olvasói réteghez juthatott el. Bényei Tamás a bulvárirodalom körébe tartozó, ily módon a sajtóban terjesztett műfajoknak az angliai – de talán hozzátehetjük, hogy a korabeli magyar – olvasókra is tett fontos hatásáról így fogalmaz: „A századvég népszerű műfajaira ma már a korszak kulturális képzeletének lecsapódásaiként szokás tekinteni: ez az irodalom úgy tette lehetővé a kor elfojtott szorongásainak felszínre kerülését, hogy közben meg is kötötte a kollektív psziché felszabaduló tartalmait” (Bényei 2024b, 352). A potenciális magyar olvasótábor pontosabb feltérképezéséhez további recepciótörténeti vizsgálatokra, és mindenekelőtt sokkal több adatra lenne szükségünk. Annyi azonban a fenti példákból világosan látszik, hogy a korabeli napilapok irodalmi tárcái, rovatai teljesen kor-

szerű, naprakész módon közvetítették a kortárs angol bulvárirodalmat – és ez a korszerűség a korábbi időszakokban egyáltalán nem jellemezte az angol irodalom hazai recepcióját, sokkal inkább az olykor egészen megdöbbentő megkésetttség.

A két fordítónő munkásságánál fontos szempont lehet, hogy olyan napilapokban jelentek meg, amelyeknek a példányszáma igen magas volt – még az angol hetilapokhoz képest is, ahol sokszor a szövegek eredetije megjelent, szintén folytatásban. Amica és Rákosi Ida vagy már könyvformában kapták meg ezeket az angol regényeket vagy előfizetők voltak angol lapokra; abban eltérnek a publikált történetek az eredeti sorozatos közléstől, hogy egy-egy epizód más terjedelemben jelent meg, mint az eredetiben. Példa lehet erre a *Drakula* folytatásos közlése szintén a *Budapesti Hírlap*-ban, amely egyébként Bram Stoker-t mint amerikai szerzőt mutatja be, nyilván, mert az ismeretlen fordító az ún. koloniális kiadást használta forrásszövegének. Az epizódok eloszlása, az egyes közölt részek lezárása teljesen máshová esik, mint az eredeti szövegben. Szintén jellemzője e folytatásos közléseknek, hogy a népszerűbeket egy-két éven belül a Budapesti Hírlap és a Pesti Hírlap könyvkiadója könyvformában is kiadja, ezáltal duplán is profitál a megjelenésből. E folytatásos regényfordítások célközönsége nyilván a hírlapok olvasótábora volt, amely elosztását tekintve különbözött az olyan női lapoktól, mint a *Tükör* vagy a *Corvina*, vagy a kolozsvári *Ellenzék*. A két fordítónő hatalmas fordítói munkásságával – és arról nem is tudunk, mennyi fordításuk maradt azonosítatlan, pusztán, mert nem adták hozzá a nevüket – nem nyert hírnevet, pedig látjuk, mekkora munkát fektettek a populáris irodalom közvetítésébe. Rákosi Ida halálakor a *Budapesti Hírlap* így emlékezik munkásságáról:

Csepregyhyné, bár igen sokoldalú volt a munkássága és sokféleképpen érintkezett a közszolgálat körével, csak igen keveset szerepelt nyilvánosan . . . Megtanulta kitűnő és tiszta magyar nyelvéhez a franciát és angolt, és a *Budapesti Hírlap*-ban mindig kellemesen vették észre az ő szép fordításait e nyelvekből. Eredeti dolgot ritkán írt, inkább kénytelenségből, a szerkesztőség kérésére. Az írás művészetére oly áhítattal nézett, hogy eredeti munkásságban nem volt bátorsága még csak komoly kísérletet is tenni. (*Budapesti Hírlap*, 1906. okt. 17, 8. old.)

E fordítónők – úgy tűnik – a művekkel együtt merültek feledésbe a huszadik század későbbi évtizedeiben, amikor az irodalomkritika a „filléres regényeket,” a magazinirodalmat a ponyvairodalomba delegálta. Ennek egy érdekes példáját közvetíti a *Budapesti Hírlap*, amikor a *Revue* c. lapot szemlézi az angol

színpad hanyatlásáról és a londoni színházról szólva kritizálja a tömegeket szórakoztatni vágyó darabválasztást. Corelli potenciális olvasója az újság példájában a boltoskisasszony:

... hogy a *footballer*, a *cricketer*, miután a *Crystal Palace* viadalai jól kiizzasztották, hogy a kis londoni polgárnő, a Marie Corelli regényein táplálkozó boltoskisasszony: mennyire nem óhajtanak valamennyien egyebet, mint szórakozást, könnyű, elme-mentes szórakozást... És ez a közönség, a kinek összes szellemi tápláléka a sportlapokból és a képes folyóiratokból kitelik, nem is vágyik egyéb szellemi csemegére. (lásd *Budapesti Hírlap*, 1910. február 22, 7. old.)

Újabb érdekes vonása az angol bulvárregények hazai fogadtatásának, hogy az 1950-es években jó részét e regényeknek – mivel az ellenség nyelvén íródtak és valószínűleg mert bulvárregénynek tartották őket – tiltólistára helyezték, pl. Conan Doyle, Agatha Christie, és a fent említett szerzők jelentős részét. Ezeket a könyveket a könyvtárakból kivonták.

A *Pesti Hírlap* – de a *Budapesti Hírlap* és több más, 19. századvégi napi, ill. hetilap is – a magazinirodalom valóságos tárháza, ami az irodalomkritikában úgy tűnik, hiátust képez. Ezért az angol viktoriánus szenzáció- vagy bulvárregények hazai folytatásos közlése további kutatásokat igényel és az angol irodalom magyar recepciótörténetének szerves részévé kell, hogy váljon a jövőben.

Felhasznált irodalom:

- Bassett, Troy J. 2020. „At the Circulating Library. A Database of Victorian Fiction, 1837–1901.” Web oldal. 2025. aug. 20. <https://www.victorianresearch.org/atcl/show_author.php?aid=256>.
- Bényei, Tamás. 2024a. „Irodalmi élet és intézményrendszer.” In: *Az angol irodalom története. 5. kötet: A viktoriánus és a modernista idők*, szerk. Bényei Tamás és Reichmann Angelika, 291–295. Budapest: Kijárat.
- Bényei, Tamás. 2024b. „Populáris irodalom a századfordulón.” In: *Az angol irodalom története. 5. kötet: A viktoriánus és a modernista idők*, szerk. Bényei Tamás és Reichmann Angelika, 347–358. Budapest: Kijárat.
- Bérczy, Károly. 1858. „Külföldi regényirodalom.” *Budapesti Szemle* 2: 124–130.
- Budapesti Hírlap*. 1880–1910. <<https://adt.arcanum.com/hu/collection/BudapestiHirlap/>>.
- Kéri, Katalin. 2014. „Nők csak mértékkel olvassanak...’ Adalékok a hazai női olvasóközönség 18–19. századi formálódásának történetéhez.” In: *Pe-*

- dagógia – oktatás – könyvtár: Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*, szerk. Csóka-Jaksa Helga – Schmelcz-Pohánka Éva – Szeberényi Gábor, 319–342. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár.
- Koch, Katalin. 1938. „Az angol irodalom a magyar sajtó tükrében (1850–1867).” *Angol Filológiai Tanulmányok – Hungarian Studies in English* 3: 145–177.
- Law, Graham. 2013. „Sensation Fiction and the Publishing Industry.” In *The Cambridge Companion to Sensation Fiction*, edited by Andrew Mangham, 168–181. Cambridge: Cambridge UP.
- Law, Graham. 2000. *Serializing Fiction*. New York: Palgrave.
- Law, Graham. 1997. „Wilkie in the Weeklies: The Serialization and Syndication of Collins’s Late Novels.” *Victorian Periodicals Review* 30(3): 244–269.
- Mangham, Andrew. 2013. „Introduction.” In: *The Cambridge Companion to Sensation Fiction*, edited by Andrew Mangham, 1–6. Cambridge: Cambridge UP.
- Maunder, Andrew (ed.). 2004. *Varieties of Women’s Fiction*. 6 vols. London: Pickering and Chatto.
- Nemzet*. 1880–1910. <<https://adt.arcanum.com/hu/collection/Nemzet/>>.
- Pesti Hírlap*. 1880–1910. <<https://adt.arcanum.com/hu/collection/PestiHirlap/>>.
- Róna, Éva. 1970. „Braddon, Mary Elizabeth.” In *Világirodalmi Lexikon*, 1. kötet, szerk. Szerdahelyi István, 1082–1083. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Séllei, Nóra, Vallasek Júlia. 2023. „Amikor a középosztálybeli nő írni kezdett – interjú Séllei Nóra irodalomtörténésszel, műfordítóval.” *Helikon (Kolozsvár)* 34(11): 4–6. <<https://www.helikon.ro/bejegyzesek/ami-kor-a-kozeposztalybeli-no-irni-kezde-t-interju-sellei-nora-irodalom-tortenesszel-muforditoval>>.
- Szinnyei József. 1893. *Magyar írók élete és munkái*. 2. kötet. Budapest: Hornyánszki Viktor. <<https://adt.arcanum.com/hu/collection/SzinnyeiMagyarIrok/>>.
- Szinnyei József. 1908. *Magyar írók élete és munkái*. 12. kötet. Budapest: Hornyánszki Viktor. <<https://adt.arcanum.com/hu/collection/SzinnyeiMagyarIrok/>>.
- Vattamány, Viktória. 1969. „Angol szépirodalom a magyar sajtóban 1868–1872.” *Angol Filológiai Tanulmányok* 4: 127–138.